

AMİŞ AİLESİNDE KADININ ROLÜ ve BU ROLÜN BELİRLENMESİNDE DİNİN ETKİSİ

Nermin ÖZTÜRK*

Özet

Amişler XVI. yüzyılda Avrupa'daki reformist hareketler sırasında ortaya çıkan Anabaptist gruplardandır; daha sonraki yıllarda kilisenin baskılarına dayanarak Amerika'ya göç etmişlerdir. Teknolojiyi reddetmeleri ve farklı yaşam tarzlarıyla tanınan bu Hristiyan grubun en değer verdiği şeylerin başında aile gelir. Ailede kilit bir pozisyonda olan kadının hayatı dini düzenlemeler üzerine kuruludur; bu yüzden onun yaşamında kutsal ve seküler ayrımı yapmak neredeyse imkânsızdır. O, aynı topraklarda yaşadığı modern Amerikan kadınından, sadece yüzyıllar öncesinde yaşıyormuş izlenimi veren görüntüsüyle değil, değer yargıları ve yaşam pratikleri açısından da farklıdır.

Anahtar Kelimeler: Amiş, Aile, Kadın

The Role of the Woman in Amish Family and the Effect of the Religion in the Determining this Role

Abstract

Amish people are one of the Anabaptist groups that arised during the European reformist movements in XVI. century. They immigrated to America due to the oppression of the church in the following years. Family is a most cherished concept in this Christian group with distinct life styles, who are known for their disregard for the technology. In Amish society, woman holds a key position in the family and has strict religious regulations regarding the lifestyle. Because of these regulations, it is nearly impossible to make a distinction between the “sacred” and “secular” in the woman's life. Not only with her ancient-looking appearance, but also with her distinct point of view over life and daily practice, the Amish woman is pretty much distinguishable from the modern American woman.

Key Words: Amish, Family, Woman

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, nozturk@selcuk.edu.tr

Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada'nın bazı yerlerinde yaşayan ve içinde buldukları sosyo-kültürel çevreyle farklılıkları hemen fark edilen Amişler, yüzlerce mezhebe bölünmüş olan Hıristiyanlığın kollarından sadece birisidir. Yaşadıkları ülkelerin tüm sosyo-ekonomik ve teknolojik imkânlarına arkalarını dönerek, inandıkları şekilde, basit ve gösterişsiz bir hayat yaşayan bu insanlar, dirençlerinin çok kısa zamanda kırılacağını tahmin eden bilimsel çevreleri hayrete uğratmıştır. Aynı dini paylaştıkları yakın komşularına dahi pratikte kayıtsız kalarak yollarına devam eden bu sıra dışı insanların sıra dışı kadınlarını ele alacağız burada. Ancak asıl konumuza geçmeden önce Amişlerin kısa bir tarihçesini vermekte fayda mülâhaza ediyoruz.

İsimlerini kurucuları Jacop Amman'dan alan Amişlerin kökleri 1525'de Avrupa'da ortaya çıkan Anabaptist harekete kadar uzanır.¹ 1693'e kadar İsviçre Anabaptist² hareketinin içindeki Mennonitlerden³ olan Amişler, bu tarihte liderleri Jacop Ammon'un öncülüğünde kendi gruplarını oluştururlar. Fakat kilisenin reformistlere uyguladığı acımasız politikalar yüzünden 1700'lü yılların başlarından itibaren -o sıralarda kilise tarafından aforoz edilen veya hürriyet arayan çoğu Avrupalının da yaptığı gibi- içinde Mennonitlerin de bulunduğu başka reformist gruplarla birlikte Amerika'ya göç ederler.⁴

Göçler XIX. yy'ın ikinci yarısına kadar devam eder. İlk göçmenler Pensilvanya'ya yerleşirler. Daha sonra bazıları buradan batıya doğru hareket ederek 1808'de Ohio, 1839'da Indiana ve 1840'da Iowa'ya ulaşırlar. Bugün Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en yoğun Amiş nüfus Ohio'dadır, onu Pensilvanya ve Indiana takip eder. Toplam nüfusları 130.000'nin üzerinde olan Amişler'i artık Delaware, Florida, Illionis, Iowa, Kansas, Kentucky, Maryland, Michigan,

¹ Donald B. Krybill, Carl Desportes, *On The Backroad to Heaven: Old Order Hutteries, Mennonites, Amish and Brethren*, JHU Press, Maryland, 2002, s.6

² Anabaptistlerin kendileri tarafından asla kullanılmayan Anabaptist kelimesi "Yeniden Vaftizciler" anlamında Grekçeden gelen bir sözcüktür. Anabaptist hareket çok orjinaldir. Bunlardan biri de Zürih'teki İsviçreli Kardeşler hareketidir. (Cornelius J. Dyck, "Anabaptism" Edit: Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, New York, 1987, 1/2479)

³ Avrupa'daki Protestan hareketin içinde yer almalarına rağmen bazı konularda onlardan farklı düşünceleri onların Amerika'ya göçüne sebep olmuştur. Her cemiyet kendi idaresi altında yaşar. Askere gitmemeleri, yemin etmemeleri ve erişkin vaftizleri en belirgin özellikleridir. (Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999, s.265)

⁴ Krybill ve Desportes, a.g.e., s.6

Minnesota, Missouri, New York, Oklohama, Tennessee, Texas ve Wisconsin'de de görmek mümkündür.⁵

Amişler Amerika'ya göç eden Protestan toplulukların içinde en tutucu olanıdır. Fakat bu durum, onlardan bazılarının, insan hak ve özgürlükleri konusunda ciddi değişimlere sebep olan Amerika'daki sivil savaştan (1861-1865) etkilenmelerine mani olamaz. Savaş sonrasında yeni pratikler benimseyen bu insanlar, nihayetinde Mennonitlerle karışarak "Yeni Düzen" adını alırlar; buna karşın yeniliklere direnenler "Eski Düzen"* olarak anılmaya başlarlar.⁶

Amerika'ya göç ettikten sonra, yeni yerleşim yerlerinde tek bir merkeze bağlı olmayan Amişler belli sayıda (yirmi beş-otuz) ailelerin katılımıyla kendi kilise bölgelerini/congregations oluştururlar. Her bölge mahalli yönetim kadrosu tarafından yönetilir. Yönetimde üyeler arasından seçilen üç-dört erkek ile rahip, vaiz ve rahip yardımcısı bulunur. Bu bölgeler bağımsız olmalarına rağmen sıkıntı ve kaygıları paylaşmak üzere başrahiplikler vasıtasıyla gayri resmi olarak bağlantılıdır.⁷ Kilise binaları olmayan Amişler, pazar ayini ve evlenme gibi dinsel törenleri evlerde yaparlar. Dolayısıyla nüfus arttıkça her bölge kendi içinde yeniden bölünür.⁸ Mesela; pazar ayinleri için cemaatten birisinin evinde üç-dört saatliğine toplanırlar. Her Amiş İngilizce bilmesine rağmen kendi aralarındaki iletişim dili Pensilvanya Almancası'dır.⁹

Geniş çiftlik arazileri içindeki tek veya çift katlı evlerinde yaşayan Amişler, geçimlerini çoğunlukla çiftçilik yoluyla sağlarlar. Son zamanlarda aralarında, başta ağaç işleri olmak üzere – mobilya, marangoz gibi- fırın, market gibi küçük işletmeler açanlara da rastlanır.¹⁰ Askerlik yapmayı reddeden Amişler, askeriyeye ilgili işlerde de çalışmazlar.¹¹

⁵ John A. Hostetler, *Amish Roots, A Treasury of History, Wisdom and Lore*, JHU Press, Maryland, 1992, s.2

* Amişlerden asli karakterlerini muhafaza edemeyenler artık Amiş olarak anılmadıkları ve günümüzde Amişler denilince sadece Eski Düzen Amişler akla geldiği için bu makalede de "Amişler" ifadesiyle kastedilen de Eski düzen Amişlerdir.

⁶ Krybill ve Desportes, a.g.e., s.6

⁷ John A. Hostetler, "Amish" *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, Edit: Stephan Thernstrom, Harvard University Press, Massachusetts, 1980, s.123

⁸ *Ana Britannica*, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ. İstanbul, 1993, II/209

⁹ Hostetler, "Amish" *Harvard Encyclopedia*, s.123

¹⁰ Krybill ve Desportes, a.g.e., s.7

¹¹ Donald B. Krybill, Steven M. Nolt, *Amish Enterprise: from Plows to Profits*, JHU Press, Maryland, 2004, s.173

Süratli ve konforlu taşıma araçları yerine at arabası kullanmaları, başlıca geçim kaynakları olan çiftçilikte kullanabilecekleri modern tarım ve ziraat araç-gereçlerini reddetmeleri, yirmi birinci yüzyıl insanının onsuz hayatı düşünemediği elektrik gibi bir icadı evlerine sokmamaları vb. hususlar Amişlerin en çarpıcı özellikleridir. Elektriği fazla dünyevî bularak, onun kendilerini dünyaya daha sıkı bağlamasından korkan ve gazlı lamba kullanmayı tercih eden bu insanlar,¹² benzeri nedenlerle telefon kullanmayı da reddederler. Hastalık ve acil müdahale gerektiren durumlarda doktor veya veteriner aramak, uzak yerlerde yaşayan akrabalarla görüşmek, işletme sahibiseler acil mal siparişi vermek gibi zorunlu hallerde ankesörlü telefon kullanırlar. Fakat aile bireylerinin ilişkilerini sarsacağı, özellikle kadınların telefon başında gereksiz konuşmalar yaparak vakit harcayacakları ve insanların yüz yüze görüşmelerini engelleyerek sosyal ilişkileri azaltacağı gibi endişelerle evde telefon kullanmazlar.¹³

60 | db

Çocuklarını kendi okullarında, kendi cemaatlerinden seçtikleri öğretmenleriyle sekiz derecelik bir eğitime tâbi tutan Amişler, oldukça sade giyimleriyle de dikkat çekerler.¹⁴ Bıyiksız ama sakallı olan erkeklerin en önemli aksesuarları geniş kenarlı şapkalarıdır. Evde dikilen pantolon ve gömleklere düğme yerine kopça kullanılır ve kumaşlar çizgili, kareli, puanlı veya desenli olmaz. Renk hususunda da seçicilik vardır; Siyah, mavi, bordo, mor gibi koyu renklerin hâkim olduğu kadın ve erkek giysilerinin modelleri kendi standartlarına göredir.

Amişlerin hayat tarzını belirleyen ve burada tamamını sayamayacağımız kadar çok olan kurallar ve düzenlemeler *Ordnung* adıyla bilinir. *Ordnung* her ne kadar etikle alakalı olsa da aslında kelimenin ima ettiği kadar çok daha fazla anlam içerir ve çalışma şartlarından evin mobilyalarına kadar pek çok alanı kapsar. Bu düzenlemeler aslında Eski Düzen dini ritüelleridir. Bunlar özel bir zaman ve mekânda, kutsal ve ayrı bir aktivite olarak gerçekleştirilmedikleri için gerçek bir ayin olarak değerlendirilmese de bu kurallara uyanları tanrının gücüyle temasa geçirmesi bakımından ayin niteliğine sahiptirler. Amişler günlük yaşantının her alanında görülebilen bu ritüellerin tanrı

¹² Donald B. Krybill, *The Riddle of Amish Culture*, JHU Press, Maryland, 2001, s.201

¹³ Krybill, a.g.e., s.193-196

¹⁴ Donald B. Kraybill, Steven M. Nolt, David L. Weaver-Zercher, *Amish Grace: How Forgiveness Transcended Tragedy*, John Wiley and Sons, San Francisco, 2010, s.206

tarafından insanlar için düzenlenen ilahi sosyal düzenlemeler olduğuna inanırlar.¹⁵

Ailenin Oluşmasında Kadın

Amiştir toplumundaki en önemli iki ritüelden biri vaftiz, diğeri evlilik törenidir.¹⁶ Amiştir gençleri hayat arkadaşlarını seçebilir veya bunu aileler de yapabilir. Yani eş seçimi konusunda *Ordnung*'a uyulması şartıyla özgürlük vardır. Şöyle ki; bir Amiştir ancak başka bir Amiştirle evlenebilir, ama illa da kendi cemaatlerinden olması gerekmez. Bunun yanı sıra ilk kuzenlerin evlilikleri yasaktır, ikinci kuzen evliliklerine hoş bakılmaz, fakat nadiren de olsa böyle evliliklere de rastlanabilir.¹⁷ Evlilik için gerekli olan bir diğeri şart vaftizdir. Yetişkin vaftizinin esas olduğuy Amiştirlerde vaftiz olmadan asla evlenilmez.¹⁸ Bu yasak Pavlus'un, Korintlilere yazdığı ikinci mektupta geçen bir sözüne dayandırılır.¹⁹

Evlilik çağına gelen gençlerin birbirlerini görüp tanışmalarına vesile olan en önemli şey Pazar gününün akşamı icra edilen ilahi okumalarıdır. Bu okumalar genellikle sabah duasının yapıldığı evde olur (daha önce de söz edildiği gibi kilise yoktur). Yardımlaşma toplantıları ve evlilik törenleri de gençlerin karşılaşmasına ve tanışmasına sebep olan diğeri olaylardandır. Bu çağ kızlar için on dört-on altı, erkekler için on altı yaş civarında başlar. Evlilik yaşı eskiye oranla yükselmeye başlamıştır. Önceleri yirmili yaşların altında olan ortalama rakam son yıllarda yirminin üstüne çıkmış; kadınlarda yirmi beşe, erkeklerde yirmi yediye kadar yükselmiştir.²⁰

Gençler evlenmeye karar verdikten sonra, ailenin de onayıyla, rahibe veya rahip yardımcısına giderek şimdiye kadar zinadan uzak kaldıklarını ve *Ordnung* ile uygunluk içinde olduklarını söylerler. Gerekli iznin alınması üzerine çiftlerin evlilik sürecinde oldukları kamuya duyurulur.²¹ Bu normal süreçtir. Fakat her ne kadar Amiştirler evlilik öncesi ve evlilik dışı sek-

¹⁵ Hostetler, *Amish Roots*, s.82

¹⁶ Margret C. Reynolds& Simon J. Bronner, *Plain Women: Gender and Ritual in The Old Order River Brethren*, Penn State Press, Pennsylvania, 2001, s.143

¹⁷ John Andrew Hostetler, *Amish Society*, JHU Press, Maryland, 1993, s.145

¹⁸ Donald B. Kraybill, March Alan Olshan, *The Amish Struggle With Modernity*, UPNE, New Hampshire, 1994, s.226

¹⁹ Bkz. II. Korintliler 6:14

²⁰ Hostetler, *Amish Society*, s.145, 146

²¹ Charles E. Hurst, David L. McConnel, *An Amish Paradox: Diversity&Change in The World's Largest Amish Community*, JHU Press, Maryland 2010, s.118

se karşı olsalar da²² gençlerin evlenmeden önce birlikte olması gibi arzu edilmeyen bir durumla karşılaşıldığında olay farklılaşır. Şayet gençler bunu rahibe itiraf etme cesaretini gösterebilirlerse altı hafta ceza alırlar ve günahlarından kurtulurlar. Bu durum, sadece düğünün tarihini değil formatını da değiştirir. Eğer bu şartlarda evlenirlerse gelinin normalde giymesi gereken beyaz önlük ve göğüslüğü giymesine izin verilmez. Düğün daha küçük çaplı olur ve akşam eğlenceleri yapılmaz.²³

Evlilik dışı ilişkilerde hamilelik, suç işleyen çiftleri evlendirmek için yeterli sebep değildir; fakat çiftler evlenmeye karar verirlerse cezalarını çektikten sonra ve çocuğun doğumundan önce düğün yapılır. Eğer böyle bir durumda evlilik mümkün değilse bebek annede kalır veya bir Amiş çifti tarafından sahiplenilir.²⁴

Olağan durumlarda düğün töreni için en uygun mevsim hasattan sonraki güz veya kış ayları, günlerden ise Perşembedir.²⁵ Çünkü genellikle çiftçi olan Amişler için yılın bu mevsimleri iş yoğunluğunun bittiği, ürünlerin satıldığı ve kazancın bol olduğu zamanlardır. Perşembe gününün tercih edilmesi ise – daha sonra açıklayacağımız üzere– muhtemelen haftanın her bir gününün belirli işlere tahsis edilmesiyle alakalıdır.

Düğün için gerekli hazırlıklar her iki tarafın ailelerince başlatılır, fakat ağırlık kız tarafındadır. Evlilik töreni dünyevi oluşunun yanı sıra dinsel bir törendir. Birçok yönlerden Pazar ayinine benzeyen tören, gelinin ailesinin veya bir yakınlarının evinde gerçekleştirilir.²⁶ Cemaat açılış ilahisi söylerken çift papaz ve yardımcılarıyla birlikte bir odaya alınıp kendilerine evlilikle ilgili öğütler verilip, ikazlar yapılır, aynı zamanda da cesaretlendirilirler, bu işleme *Abroth* denir. Yirmi-otuz dakika süren bu işlemden sonra hep birlikte törenin kalan kısmı için cemaate katılırlar. Vaaz, dua ve İncil okunmasının ardından esas tören icra edilir.²⁷ Tören sırasında çoğu bölgelerde çiftler Pazar

²² Amerika seyahatimiz esnasında Pensilvanya'daki Amiş yerleşim yerlerini gezerken tur rehberimiz bir Amiş kızının elinin bir Amiş delikanlısının eline değmesi durumunda evlenmek mecburiyetinde olduklarını söylemişti.

²³ Richard A. Stevick, *Growing up Amish: the Teenage Years*, JHU Press, Maryland, 2007, s.202

²⁴ Hostetler, *Amish Society*, s.155

²⁵ Kraybill ve Olshan, *The Amish Struggle*, s.226

²⁶ Donald B. Kraybill, Steven M. Nolt, David L. Weaver-Zercher, *The Amish Way: Patient Faith in a Perilous World*, John Wiley and Sons, San Francisco, 2010, s.115

²⁷ Mind Starns Clark, *A Pocket Guide to Amish Life*, Harvest House Publishers, Eugene, 2010, s.113

töreninde giydikleri elbiselerini giyerler.²⁸ Yalnız damat ilk kez gerçek bir Amiş şapkası takar. Bu, onun artık evli olduğuna işaret eden daha geniş siperli bir şapkadır.²⁹

Esas vaaz sırasında rahip çiftlere bir dizi soru sorar. Bunların doğrulanması evlilik yemini yerine geçer. Bunu bir dua ve ardından gençlerin karı-koca ilan edilmesi takip eder. Gelin ve damat birbirlerini öpmezler, onun yerine vaazın kalan kısmı için yerlerine dönerler. Son ilahi ve duaları takiben diğer kilise liderleri tarafından da ilave bir vaaz ve yorum yapılır. Törenin tamamı üç saat kadar sürer. Tören sona erince gelinin başlığı değişir; bekâr kızların kullandığı siyah başlığın yerini evli kadınların kullandığı beyaz başlık alır.³⁰

Boşanma konusunda Katolikler gibi düşünürler: Evlilikle oluşan birliktelik sadece ölümle bozulabilir, boşanma için hiçbir mazeret kabul etmezler.³¹ Dul kalan kadınlar ise genellikle uygun bir zamanda yeniden evlenirler.³²

Ailede Kadının Rolü

Amişlerin yaşam merkezlerinde aile bulunur.³³ Ailenin en büyük fonksiyonu ise üreme, yetiştirme ve sosyalleştirme. Kilise bölgelerinin büyüklüklerinin vaftiz olanların sayısı ile değil, ailelerin sayısı ile değerlendirildiği³⁴ bu toplumda, bir hanedeki ortalama çocuk sayısı yedi ile dokuz arasındadır; dolayısıyla kadına çok büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Geçimlerini tarım ve ziraatla sağlayan bu aileler için çok çocuklu olmak potansiyel iş gücünün ötesinde, dini bir emirdir. Onlar Kutsal Kitabın “çoğalmakla” ilgili bazı ifadelerini³⁵ “çocuk sahibi olmak” şeklinde yorumlarlar. Ailenin büyütülmek istenmesinin başka bir sebebi de onların misyonerlik çalışmalarını reddetmeleridir. Başkalarını Hıristiyanlığa döndürmek yerine

²⁸ Gail F. Stern, Balch Institute for Ethnic Studies, *Something Old, Something New: Ethnic Weddings in America : a Traveling Exhibition*, DIANE Publishing, Philadelphia, 1987, s.16; Clark, *A Pocket Guide*, s.113

²⁹ Clark, *A Pocket Guide*, s.113

³⁰ Clark, a.g.e., s.114

³¹ Hostetler, *Amish Society*, s.150, 154

³² Elmer Schwieder, Dorothy Schwieder, Tom Morain, *A Peculiar People: Iowa's Old Order Amish*, University of Iowa Press, Iowa, 2009, s.57

³³ Linda Egenes, Mary Azarian, *Visits with the Amish: Impressions of the Plain Life*, University of Iowa Press, Iowa, 2009, s.3

³⁴ Hostetler, *Amish Society*, s.145

³⁵ Bkz. Tekvin. 1:22,28; 9:1,7

kendileri doğurarak sayılarını artırmayı tercih ederler,³⁶ bu yüzden doğum kontrolü yasaktır. Doğumlar genellikle hastanelerde yapılmasına karşın, doktor veya ebe geldiği takdirde evde olması tercih edilir. Çocuk sayısının artması annenin toplumsal statüsünü yükselten bir sebep olarak telakki edilir.³⁷ Bu yüzden evli kadınlar bekârlardan daha üstün statüdedir.³⁸

Ailede kocalarının en büyük destekçisi olan kadınlar, genel olarak ağır çiftlik işlerinde çalışmasalar da bahçenin ekilip dikilmesi, düzeni ve bakımı gibi işlerden sorumludurlar. Ev işleri, çocuk bakımı, giysilerin dikimi vb. işler de onlara aittir.³⁹ Fakat kendi inanç sistemlerine göre elektrik kullanmak yasak olduğundan Amiş kadını bütün bu işlerde teknolojinin rahatlığından istifade edemez. O, diğer Amerikan kadınları gibi evini süpürmek için elektrik süpürgesi kullanamaz. On beşe kadar ulaşabilen çocuk sayısı ile oldukça kalabalık bir çekirdek ailenin mutfak işlerini bulaşık makinesi, mutfak robotu, mikrodalganın fırın vs. olmadan halletmeye çalışır. Onların giysilerini elle veya mekanik dikiş makinesiyle diker, çamaşırlarını elle veya gazlı çamaşır makinesi ile yıkar.⁴⁰ Dolayısıyla bütün bu işleri aksamadan yürütmek planlı programlı olmayı gerektirir. Bu yüzden haftanın günleri belli işlere tahsis edilmiştir. Mesela; Pazartesi çamaşır, Salı ütü günüdür; ekmeğe Cuma, temizlik ise Cumartesi yapılır, Pazar ibadet günüdür.⁴¹

Aile problemlerinde kadına sıklıkla danışılrsa da son söz babanıdır. Kadın kocasına yardımcı olsa da eşit değildir.⁴² Pratikte farklı durumlar yaşayan aileler olsa da, otorite konusundaki genel eğilim babaya ait olduğu yolundadır. Bu görüş İncil'e dayandırılır; çünkü kutsal kitaplarına göre Kilisenin başı İsa, kadının başı da erkektir.⁴³ Yeni Ahit'de: "Kilise Mesih'e bağlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağlı olurlar"⁴⁴ denmektedir. Fakat kadın kocasına itaat etmekle yükümlü olsa da kendi hakları olan bir bireydir ve kocasından

³⁶ Schwieder, vd., *A Peculiar People*, s.60

³⁷ Hostetler, "Amish" *Harvard Encyclopedia*, s.124

³⁸ Reynolds ve Bronner, *Plain Women*, s.143

³⁹ Hostetler, *Amish Society*, s.150,152

⁴⁰ Kraybill ve Olshan, *The Amish Struggle*, s.62; Egenes ve Azarian, *Visits with the Amish*, s.14

⁴¹ Hostetler, *Amish Society*, s.152

⁴² Hostetler, *Amish Society*, s.151

⁴³ Bkz. I.Korintliler, 11:3

⁴⁴ Efeslilere Mektup, 5:24; Ayrıca bkz: Efeslilere Mektup, 5:22, 33

önce Allah'a bağlılığı esastır, bu konuda da İncil'in öğretisi esastır.⁴⁵

Amiş kadınları arasında bu konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar sürpriz sonuçlar doğurmuştur: Kadınlar genel olarak toplumdaki rollerinden tatminkârdırlar. Pek çoğu cinsiyetler arasındaki temel farklılıklar yüzünden kadınla erkeğin yaşamda farklı roller oynaması gerektiğine içtenlikle inanmaktadır. Her iki cinsin de daha başarılı olduğu konular olduğunu söyleyen bir Amiş kadını, rollerin karıştırılmasının ne gibi bir avantaj sağlayacağını anlayamadığını ifade etmiştir. Bir başka kadın ailenin gelirinin erkek tarafından sağlandığını, fakat bu gelirin ailenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere akıllıca harcanmasının kadının marifeti olduğunu; kendisinin evde çok çalıştığını ama yaşam için hiç kaygılanmadığını söylemiştir. “Erkeğin, kadının başı olduğu” şeklindeki İncil ifadesinin erkeğin patronluğuna değil spiritüel ve ekonomik liderliğine işaret ettiğini söyleyen başka bir Amiş kadını, baş olmanın “diktatör” olmak anlamına gelmediğine dikkat çekmiştir.⁴⁶

Az da olsa bunların zıttı söylemler de vardır. Ailedeki pozisyonlarına pozitif bakmayan kadınlar özellikle “baş olmak” ifadesinin erkekler tarafından yanlış yorumlandığını düşünmektedirler. Onlara göre bu ifadeyi yanlış anlayanlar hanımlarına hiç saygı duymamakta, doğru anlayanlar ise kraliçe gibi davranmaktadır.⁴⁷

Gerçekten de araştırmalar özellikle ailevi meselelerde kadına sıklıkla danışıldığını göstermektedir.⁴⁸ Evdeki her konuya hâkimiyetleri ve çocukların duygusal ihtiyaçları konusundaki geniş bilgileri, çoğu kararlarda onlara söz hakkı verir. Amiş kadınları bu durumu “Amiş ailesinin dışarıdan ata erkil görüldüğü, fakat içerden ana erkil olduğu” şeklinde ifade etmişlerdir. Yani çoğu şey hanımların ve annelerin kontrolündedir, ama kontrolsüz bir şekilde...⁴⁹

Dışarıda çalışmasına pek hoş bakılmayan Amiş kadını, yine de aile ekonomisinde merkezi bir rol oynar.⁵⁰ Zaten bu kadar kalabalık bir ailenin sorumluluğunu yarı yarıya üstlenen birinin dışarıda çalışması pek mümkün görünmemektedir. Ev

⁴⁵ Hostetler, *Amish Society*, s.150

⁴⁶ Hurst ve McConnell, a.g.e., s.121

⁴⁷ Hurst ve McConnell, a.g.e., s.125

⁴⁸ Hostetler, *Amish Society*, s.151

⁴⁹ Hurst ve McConnell, a.g.e., s.126

⁵⁰ Hurst ve McConnell, a.g.e., s.122

işleri, çocuk bakımı, dikiş, ekmek, yemek gibi işlerden artan zamanda çiftlik işlerinde kocasına yardım eden kadın, erkeğinin en büyük yardımcısıdır. Evlerinin çiftliğin ortasında veya hemen kenarında olması onlara bu konuda avantaj sağlar. Ağır çiftlik işlerinde çalışmayan kadın daha çok mandıra ürünlerinin yapılması, sebze ve meyvelerin toplanması, ambalajlanması ve satılmasında aktiftir. Konserve, reçel, turşu yapımı kadınlara aittir; Amerika’da ev yapımı ve organik oldukları için büyük rağbet gören bu ürünler çiftliklerin kenarlarında veya satış noktalarında piyasaya sunulmaktadır. Seracılık, fırıncılık (ev yapımı pasta, börek, hamur işleri), el sanatları ve ilgi çeken kumaş işleri/patchwork (Türkçe adıyla kırk pâre) ev bütçesine katkı sağlamaktadır. *Ordnung*’a göre, kocaları hastalık veya sakatlık sebebiyle çalışmayan evli kadınlarla çocuksuz kadınlara ev dışında çalışma izni vardır.⁵¹

Dini hizmetlerde kadının rolüyle ilgili olarak Pavlus’un öğretilerine tamamen uyulur: “*Kadınlar toplantılarınızda sessiz kalsın. Konuşmalarına izin yoktur. Kutsal Yasa’nın da belirttiği gibi, uysal olsunlar*”⁵² hükmü uyarınca kadınların kilise ile ilgili işlerde oy kullanma hakları vardır ama takdir hakları yoktur, kilise kurullarına da giremez ve lider olamazlar.⁵³

66 | db

Amişlerde yaşlı anne babaların bakımı konusunda kız erkek evlat ayrımı yapılmaz. Tüm dünyada yaygın olan ve bu sorumluluğu en büyük, özellikle de erkek evlada yükleyen geleneğin aksine, ebeveynler -ister kız ister erkek olsun- en küçük çocuklarının himayesindedirler. Ebeveynler son çocuklarını evlendirip ondan da torun sahibi olduktan sonra evlerini bunlara bırakıp evin hemen bitişiğinde veya çok yakınında ufak bir eve taşınırlar. “Büyükbaba Evi” denen bu bina, çoğu kez ev yapılırken onunla birlikte inşa edilir. Eşlerden biri öldüğünde veya bakıma muhtaç olduklarında büyük eve alınırlar.⁵⁴

Kız Çocuklarının Durumu ve Eğitimi Meselesi

Çoğu toplumlarda görülen erkek-kız ayrımı, Amiş toplumunda yoktur. Aileye yeni katılan her birey, cinsiyetine bakılmaksızın sevinçle karşılanır. Çünkü erkek çocuklar baba için, kız çocuklar da anne için potansiyel yardımcıdır; ayrıca kilise de yeni bir üye kazanacaktır. Çocukların cinsiyetinden çok

⁵¹ Hurst ve McConnell, a.g.e., s.128

⁵² I. Korintliler 14:34

⁵³ Hurst ve McConnell, a.g.e., s.119; Hostetler, *Amish Society*, s.154

⁵⁴ Schwieder, vd., *A Peculiar People*, s.68

aralarındaki hiyerarşi önemlidir. Çünkü büyüklerin sorumluluğu fazladır.⁵⁵

Doğan her çocuğun masum olduğuna inanılır.⁵⁶ Zaten bu yüzden doğar doğmaz vaftiz yoktur. Eğriyi-doğruyu, güzeli-çirkinini ayırt edebilecek çağa geldikten sonra icra edilen vaftiz töreninde, gençler arasındaki sıralamada öncelik erkek çocukların olsa da⁵⁷ eğitimde kız-erkek ayrımı yapılmaz. Her Amiş çocuğu sekizinci sınıfı bitirdikten sonra ailenin iş gücüne katılabilir.⁵⁸ Okullarındaki öğretmenler kendilerindedir ve sekizinci sınıfa kadar okumuşlardır. Öğretmenlik sertifikaları yoktur. Okulları da resmen onaylanmış değildir.⁵⁹

Ordnung'da kadınların ev dışında çalışmaları konusunda evli kadınlara getirilen kısıtlamalar, bekâr kız çocukları ve dul-lar için daha esnektir.⁶⁰ Evlenmemiş genç kızlar kendi okullarında öğretmen olarak, ev işlerinde hizmetçi veya yardımcı olarak, lokanta veya buna benzer küçük işletmelerde muhasebeci, garson vb. olarak çalışabilirler.⁶¹ Amiş kızları erkeklerden daha erken çalışmaya başlar ve bir kız çalıştığı Amiş ailesiyle beraber yaşar, kazancını da ailesine gönderir. Ailesi bunun bir kısmını ihtiyaçları için kendisine gönderir, bir kısmını evin ihtiyaçları için ayırır, bir kısmını da kızları yirmi bir yaşına gelene kadar onun adına biriktirir. Kız çocuklarının nadiren Amiş olmayan ailelerin yanında çalıştıkları da olur. Dışarıda çalışmak büyümenin bir parçası olarak görülür.⁶²

Amiş Kadınlarının Giysileri

Amiş kadınlarının adeta kimliklerinin bir parçası olduğu için kadınların giyimi konusunun ayrı bir başlık altında incelenmesi yerinde olacaktır. Kişinin giysisiyle dikkat çekmesine ve bunun statü sembolü olmasına izin verilmediği Amiş toplumunda, her ne kadar kendi aralarında bu kural aktif olsa da, yaşadıkları şehirlerdeki diğer insanlarla birlikte düşünüldüğünde geçersizdir; çünkü onlar kıyafetleriyle büyük dikkat çekerler. Erkek ve çocuk giysileri de dâhil, kıyafetleri onların kimliklerini ortaya koyar. Görüntüleriyle sanki XVI. yy Avru-

⁵⁵ Hostetler, *Amish Society*, s.157

⁵⁶ Hostetler, *Amish Society*, s.155

⁵⁷ Hostetler, *Amish Society*, s.154

⁵⁸ Krybill ve Desportes, a.g.e., s.7

⁵⁹ Krybill ve Desportes, a.g.e., s.11

⁶⁰ Hurst ve McConnel, a.g.e., s.119

⁶¹ Hurst ve McConnel, a.g.e., s.128

⁶² Hostetler, *Amish Society*, s.112

pa'sında yaşıyormuş hissini veren kadınların giysileri asıl olarak bir başlık ile üç parçalı elbiseden oluşur.

Başlık:

İki tür başlık vardır; beyaz kep ve siyah bone. Beyaz kep uykü dışında her zaman takılır.⁶³ *Dua kepi* de denen bu başlık organize veya benzeri ince bir kumaştan yapılır; bağcıkları ya serbest bırakılır ya da çene altında bağlanır. Bu uygulamanın sebebi Pavlus'un sözlerine dayanır: Korintlilere I. Mektup'ta yer alan ifadelere göre, kadın ya saçını kestirmeli, ya da başını kapatmalıdır.⁶⁴ Fakat saçın uzun olması yüceltici bir davranışken,⁶⁵ saçını kesmek/tıraş etmek alçaltıcı bir davranıştır; üstelik başı açık dua etmek de kadının onurunu düşürür.⁶⁶ Bu yüzden Amiş kadınları saçlarını kesmezler, örerler veya topuz yaparlar. Üzerine geçirdikleri beyaz kepleri ile de hem başlarını örtmüş olurlar, hem de başı açık dua etmek yasak olduğundan gün boyu istedikleri anda dua etme avantajını yakalarlar.⁶⁷

Kep modellerindeki ufak tefek ayrıntılar ve bağcıkların bağlanması veya serbest bırakılması gibi hususlar grupların ayırt edilmesini sağlar.⁶⁸

Ordnung'a göre kadınların ev içinde ve dışında uymaları gereken kep takma kuralının ihlaline izin veren bazı durumlar vardır: Mesela; bir kadın kepini Amiş olmayan ama çok güvendiği ve doğruluğundan emin olduğu bir bayan arkadaşının yanında ve kendi evi gibi özel bir mekânda olmak şartıyla çıkarabilir.⁶⁹ Yine evdeyken yakın aile üyelerinin yanında çıkarabilir. Hasta olan yakınına refakatçilik ederken çıkarabilir.⁷⁰

Dua kepinin ince bir kumaştan yapıldığı için kulakları ve saç örgüsünü/topuzunu göstermesi ve saçları da tamamıyla kapatmadığı göz önüne alınırsa, bunun saçları gizlemekten daha çok, "baş örtmenin" sembolik manasını taşıdığı rahatlıkla söylenebilir.

⁶³ David Weaver-Zercher, *Writing The Amish: The Worlds of John A. Hostetler*, Penn State Press, Pennsylvania, 2005, s.207

⁶⁴ I. Korintliler 11:6

⁶⁵ I. Korintliler 11:15

⁶⁶ I. Korintliler 11:5

⁶⁷ Egenes ve Azarian, *Visits with the Amish*. s. XVI

⁶⁸ Weaver-Zercher, *Writing The Amish*, s.207

⁶⁹ Jennifer Heath, *The Veil: Women Writers on Its History, Lore, and Politics*, University of California Press, California, 2008, s.97

⁷⁰ Linda B. Arthur, *Religion, Dress and the Body*, Berg Publishers, New York 1999, s.42

Evli kadınların normalde dışarıya çıktıkları her zaman beyaz keplerinin üstüne siyah bir bone takmaları gerekir. Bu, İncil'deki "hayâ" kavramını sembolize eder. Fakat soğuk kış günleri dışında kullanışlı olmadığı, terletip, bunalttığı ve hantal olduğu için rahip hanımlarının bile bu kurala pek uyduğu söylenemez.⁷¹ Evlenmemiş kızların ise yaz ayları boyunca bandana/küçük eşarp kullanmalarına izin vardır.⁷²

Elbise:

Amiş kadınlarının giysileri üç kısımdan oluşur.⁷³ Önce belden hafif büzgülü, uzun kollu ve uzun etekli tek parçadan ibaret basit bir elbise giyilir. Hiçbir süsü ve gösterişi olmayan bu elbisede başta koyu mavi/lacivert olmak üzere, siyah, kahverengi, mor veya vişneçürüğü gibi koyu renkler kullanılır. Evlenmemiş genç kızlar için gül pembesi, yeşil ve mavi gibi daha açık renklere izin vardır.⁷⁴ Bunun üzerine kıyafetin tamamlayıcıları ve ayrılmaz parçaları olan önlük ile "göğüslük" diye tercüme edebileceğimiz *Halsduch* giyilir.⁷⁵

Önlük, şekil olarak mutfakta kullanılanlara benzer. Belden hafif büzgülü olan önlüğün boyu; küçük veya evlenmemiş kızlar için tam dizin altında, evli hanımlar için dizin biraz daha altında, elbisenin etek boyundan az yukardadır.⁷⁶ Önlüğün beli saran kuşağı arkada bir iğneyle veya kopçayla sabitlenir.⁷⁷ Bu önemli bir ayrıntıdır; çünkü Amiş giysilerinde kibre ve gurura sebep olacağı endişesiyle düğme kullanılmasına izin verilmez.⁷⁸

Tek parça olarak geleneksel kalıplarda yapılan ve yelege benzeyen göğüslük üste giyilir.⁷⁹ Önden ve arkadan bakıldığında üçgeni andıran bu parça, omuzlardan bele doğru daralır ve uçları bel seviyesinde önlüğün altına sokulur.⁸⁰

Elbise üzerine giyilen bu iki parçanın amacı dişil hatları gizlemektir.⁸¹ Önlük ve göğüslük genellikle beyaz kumaştan

⁷¹ Arthur, *Religion, Dress*, s.42; Heath, *The Veil*, s.98

⁷² Arthur, *Religion, Dress*, s.42

⁷³ Krybill, *Amish Grace*, s.205

⁷⁴ Arthur, *Religion, Dress*, s.40

⁷⁵ Weaver-Zercher, *Writing The Amish*, s.208

⁷⁶ Arthur, *Religion, Dress*, s.40

⁷⁷ Krybill, *The Riddle of Amish Culture*, s.61

⁷⁸ Heath: *The Veil*, s.93

⁷⁹ Weaver-Zercher, *Writing The Amish*, s.207

⁸⁰ Weaver-Zercher, a.g.e., s.207

⁸¹ Margaret C. Reynolds, Simon J. Bronner, *Plain Women: Gender and Ritual in The Old Order River Brethren*, Penn State Press, Pennsylvania 2001, s.69

dikilir; çünkü beyaz iffeti sembolize eder.⁸² Fakat rutinde kullanımı kolaylığından dolayı⁸³ gündelik elbiseye yakın tonlara izin verilmiştir. Pazar ayinlerine evli kadınlar bu kıyafetleriyle katılabilirler⁸⁴ ama bekâr kızların beyaz önlük ve göğüslük kullanması şarttır.⁸⁵

Amiş kadınları için hayatın çok önemli anları olan vaftiz, evlilik ve cenaze törenlerinin hepsinde bu iki parça beyazdır, elbise ise farklı renklerdedir. Vaftizde siyah, düğünde mor veya mavi, ölüm törenlerinde ise beyaz elbise giyilir. Ölümü asla hatırlarından çıkarmayan Amiş kadınları daha hayattayken bu beyaz elbiselerini hazırlarlar; tabuta beyazlar içinde konulurlar.⁸⁶ Bir kadına cenazesinde giydirilen önlük ve göğüslük ise genellikle düğün gününde giydikleridir.⁸⁷ Dolayısıyla bir genç kız düğün gününde bu beyaz önlük ve göğüslüğü takarken bunların aynı zamanda kefeni de olduğunu bilir.

Kız çocukları da dört yaş gibi erken bir dönemden itibaren büyüklere gibi giyinmeye alıştırlır. Büyüklerinin minyatürü gibi olan bu çocuklar, on dört yaşından evleninceye kadar Pazar ayinlerinde siyah kep takarlar,⁸⁸ oyun oynarken önlüklerini çıkarabilirler.⁸⁹

Elbiselerde oldukça sade, gösterişsiz modeller ile desensiz ve koyu renkli kumaşlar kullanılması tevazu, alçakgönüllülük, sadelik, temizlik gibi dini değerlerle⁹⁰ ifade edilse de hayatları çiftlikte geçen bu insanlar için kadın giysilerinin gündelik yaşamda büyük rahatlık sağladığı söylenebilir.

Amiş kadınlarının sadeliği sadece elbiselerinde değildir. Onlar yüzük, küpe, kolye gibi takılar kullanmazlar, dini müeyyidelere uygun olarak makyaj yapmazlar, hiç mücevherleri yoktur;⁹¹ hatta evlilik yüzüğü bile.⁹²

⁸² Krybill, *The Riddle of Amish Culture*, s.61

⁸³ Beyaz çok çabuk kirlendiği için.

⁸⁴ Weaver-Zercher, *Writing The Amish*, s.208

⁸⁵ Krybill, *The Riddle of Amish Culture*, s.61; Weaver-Zercher, *Writing The Amish*, s.208

⁸⁶ Barbara M. Newman, Philip R. Newman, *Development Through Life: A Psychosocial Approach*, Cengage Learning, New York, 2008, s.579

⁸⁷ Hostetler, *Amish Society*, s.201

⁸⁸ Heath, *The Veil*, s.97

⁸⁹ Krybill, *The Riddle of Amish Culture*, s.61

⁹⁰ Heath, *The Veil*, s.92

⁹¹ I. Timeteos, 2:9-10 “Kadınların da saç örgüleriyle, altınlarla, incilerle ya da pahalı giysilerle değil, sade giyimle, edepli ve ölçülü tutumla, Tanrı yolunda yürüdüklerini ileri süren kadınlara yaraşır biçimde, iyi işlerle süslenmelerini isterim.” I. Petrus 3:3 “Süsünüz örgülü saçlar, altın takılar, güzel giysiler gibi dışla ilgili olmasın”.

Kıyafeti tamamlayan diğer unsurlardan çorap ve ayakkabılar siyahtır. Soğuk günlerde üzerlerine koyu renk hırka ve dışarı çıkarken kalın kumaştan dikilen pelerin alırlar.⁹³

Sonuç

Yaşam tarzı dini inancına göre şekillenmiş olan Amiş kadınının hayatında, dini olanla dünyevi olan birbirine karışmış durumda olduğundan, kutsal ve seküler ayrımını kesin çizgilerle belirlemek çok zordur. Çünkü insanın doğumundan ölümüne kadar neredeyse hayatın tüm safhaları dini kurallara endekslenmiştir. Oysa modern kadının hayatında kültür ve din farklı anlam taşır.

Amiş toplumunda, her şeyden önce cinslerin rolleri kesin olarak belirlenmiştir; kadın başrolde değildir ama kilit bir roldedir. Yeni Ahit'te yer alan bazı düzenlemelerden hareketle ailenin başı olarak erkek kabul edilir. Kadın cinsinden beklenen ise yaşı gelince evlenmesi, çok çocuk doğurması, iyi anne, iyi eş ve iyi bir ev hanımı olması, kocasına itaat etmesidir. Dini inançlarına göre ayrılık ve çok eşlilik yasak olduğu için kadının ölünceye kadar erkeğinin tek eşi olması beklenir.

Modern yaşamda kadınları çok güçlü bir şekilde etkisi altına almış olan moda ve kozmetik sektörlerine Amiş kadınının dünyasında yer yoktur; çünkü Kutsal Kitap bunu yasaklamaktadır. Yüzyıllardır renk ve modelleri değişmeyen giysiler bireysel değil toplumsal kimliği yansıtır. Dinlerinden beslenen kültürleri onların iş elbisesi, kilise giysisi, düğün giysisi veya ölüm giysisi gibi farklı kıyafetler kullanmalarına izin vermez; bunların hepsi aynı giysidir. Giysilerdeki ufak tefek ayrıntılar ise, ait oldukları guruptan medeni durumlarına varıncaya kadar, önemli ipuçları taşırlar.

Kariyer endişesi de taşımayan Amiş kadınlarının statülerini yükselten sebepler modern yaşamdakinden çok farklıdır. Kadınların statülerinin sahip oldukları diplomaların çokluğuyla ve mesleki yaşantılarında aldıkları ödüllerle değerlendirildiği modern toplumun aksine, Amiş toplumunda kadınlarının statüsü evlenmekle ve çocuk doğurmakla doğru orantılı olarak artmaktadır. Statüyü artıran bu sebep de Yeni Ahit'teki "çoğalın" emriyle paralellik arz eder.

⁹² Stephen Scott, *The Amish Wedding and Other Special Occasions of the Old Order Communities*, Good Books, York, 1988, s.30; Egenes ve Azarian, *Visits with the Amish*, s.XVI; Arthur, *Religion, Dress*, s.14; Krybill vd., *The Amish Way*, s.132

⁹³ Arthur, *Religion, Dress*, s.40

Çok büyük bir ihtimalle, dünyanın farklı yerlerinde, Amiş kadınlarınıninkine benzer yaşam tarzları olan başka kadınlar vardır. Bu açıdan bakıldığında pek de mühimsenecek bir hadise olmamasına rağmen, ilginç olan taraf, Amerika gibi pek çok konuda dünya lideri olan bir ülkede böyle bir yaşam tarzını tercih etmek ve bu yaşamı sürdürme noktasında kararlılık göstermektir. Yokluklar, çaresizlikler ve bilgisizlik hallerinde gayet olağan karşılanabilecek bu durum her türlü hak ve imkâna sahipken bunları reddedince sıra dışı olmaktadır. Nitekim aynı ülkede yaşamalarına rağmen, zamanın getirdiği icatlar, kolaylıklar ve rahatlıkların cazibesi tüm Amerikan halkını radikal olarak değiştirmiş, fakat Amişleri aynı derecede etkileyememiştir.

Kaynakça

- Ana Britannica* C.II (I-XXXII) Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1993.
- Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999.
- Barbara M. Newman, Philip R. Newman, *Development Through Life: A Psychosocial Approach*, Cengage Learning, New York, 2008.
- Charlest E. Hurst, David L. McConnel, *An Amish Paradox: Diversity&Change in The World's Largest Amish Community*, JHU Press, Maryland, 2010.
- Cornelius J. Dyck, "Anabaptism" Edit: Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, C.I (I-XVI), New York, 1987.
- David Weaver-Zercher, *Writing The Amish: The Worlds of John A. Hostetler*, Penn State Press, Pennsylvania, 2005.
- Donald B. Krybill, Steven M. Nolt, *Amish Enterprise:from Plows to Profits*, JHU Press, Maryland, 2004.
- Donald B. Kraybill, March Alan Olshan, *The Amish Struggle With Modernity*, UPNE, New Hampshire, 1994.
- Donald B. Kraybill, Steven M. Nolt, David L. Weaver-Zercher, *The Amish Way: Patient Faith in a Perilous World*, John Wiley and Sons, San Francisco, 2010.
- Donald B. Kraybill, Steven M. Nolt, David L. Weaver-Zercher, *Amish Grace: How Forgiveness Transcended Tragedy*, John Wiley and Sons, San Francisco, 2010.
- Donald B. Krybill, Carl Desportes, *On The Backroad to Heaven: Old Order Hutteries, Menonites, Amish and Brethren*, JHU Press, Maryland, 2002.
- Donald B. Krybill, *The Riddle of Amish Culture*, JHU Press, Maryland, 2001.
- Elmer Schwieder, Dorothy Schwieder, Tom Morain, *A Peculiar People: Iowa's Old Order Amish*, University of Iowa Press, Iowa, 2009.
- Gail F. Stern, Balch Institutefor Ethnic Studies, *Something Old, Something New: Ethnic Weddings in America : a Traveling Exhibition*, DIANE Publishing, Philadelphia, 1987.
- Jennifer Heath, *The Veil: Women Writers on Its History, Lore, and Politics*, University of California Press, California, 2008.

- John A. Hostetler, *Amish Roots, A Treasury of History, Wisdom and Lore*, JHU Press, Maryland, 1992.
- John A. Hostetler, "Amish" *Harward Encyclopedia of American Ethnic Groups*, Edit: Stephan Thernstrom, Harward University Press, Massachusetts, 1980.
- John Hostetler, *Amish Society*, JHU Press, Maryland 1993.
- Linda Egenes, Mary Azarian, *Visits with the Amish: Impressions of the Plain Life*, University of Iowa Press, Iowa, 2009.
- Linda B. Arthur, *Religion, Dress and the Body*, Berg Publishers, New York, 1999.
- Margret C. Reynolds & Simon J. Bronner, *Plain Women: Gender and Ritual in The Old Order River Brethren*, Penn State Press, Pennsylvania, 2001.
- Mind Starns Clark, *A Pocket Guide to Amish Life*, Harvest House Publishers, Eugene, 2010.
- Richard A. Stevick, *Growing up Amish: the Teenage Years*, JHU Press, Maryland, 2007.
- Stephen Scott, *The Amish Wedding and Other Special Occasions of the Old Order Communities*, Good Books, York, 1988.
- Yeni Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1988

